

№ 2

«INSON KAPITALI VA
IJTIMOIY RIVOJLANISH»

«HUMAN CAPITAL AND SOCIAL DEVELOPMENT»
«ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ И СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ»

ISSN: 3030-3672

Google
scholar

Volume 2, Issue 2, 2021

Samarqand_2021

SCAN ME

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ШАРОФ РАШИДОВ НОМИДАГИ САМАРҚАНД
ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ**

II СОН

**Инсон капитали ва ижтимоий ривожланиш
журнали**

Journal Human capital and social development

**Журнал Человеческий капитал и социальное
развитие**

**«ИНСОН КАПИТАЛИ ВА ИЖТИМОЙ РИВОЖЛАНИШ»
«HUMAN CAPITAL AND SOCIAL DEVELOPMENT»
«ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ И СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ»
ЖУРНАЛИ**

Бош муҳаррир: т.ф.д., проф. Халмурадов Рустам Ибрагимович

Бош муҳаррир ўринбосари: ф-м.ф.н., доц. Хушвақтов Ҳаким

Абдилҳақович

Котиб: и.ф.н., доц. Усманова Дилафруз Каршиевна

Техник муҳаррир: PhD, доц. Насимов Икром Хусанович

ТАҲРИРИЯТ КЕНГАШИ

ЎзФА академиги, и.ф.д., проф. Абдурахмонов Қаландар Ходжаевич

ЎзФА академиги, и.ф.д., проф. Гуломов Саидахроёр Саидахмедович

и.ф.д., проф. Нехода Евгения Владимировна (Россия)

и.ф.д., проф. Зенченко Светлана Вячеславовна (Россия)

и.ф.д., проф. Недоспасова Ольга Павловна (Россия)

PhD, professor Ian Patterson (Австралия)

PhD, associate professor Slawomir J. Wroblewski (Польша)

и.ф.д., проф. Холмўминов Шайзоқ Рахматович

и.ф.д., проф. Пардаев Мамаюнус Қаршибоевич

и.ф.д., проф. Мухаммедов Мурод Мухаммедович

и.ф.д., проф. Мирзаев Кулмамат Жонузокович

и.ф.д., проф. Сафаров Баходир Шахриёрович

и.ф.д., проф. Хомитов Комил Зоитович

и.ф.д., проф. Бобаназарова Жамила Холмурадовна

и.ф.д., проф. Насимов Дилмурод Абдуллоевич

и.ф.н., проф. Асланова Дилбар Хасановна

PhD, доц. Джуракулов Шохрух Давронович

и.ф.н., доц. Кривокора Евгения Ивановна (Россия)

и.ф.н., доц. Юлдашев Шамсиддин Қиёмиддинович

и.ф.н., доц. Низамов Ахтам Нуъмонович

и.ф.н., доц. Бозоров Бердимурод Улуғмуродович

и.ф.н., доц. Бобоқулов Баҳромкул Маматкулович

харажатларнинг лойиха -смета қийматидан ошиб кетмаслигининг устидан назорат қилиш керак. Бюджет маблағларининг сарфлашининг шаффофлигини жамоат назоратини ўрнатишни таъминлаш лозим, ҳуллас давлат бюджети маблағлари сарфланиши устидан шаффофлик таъминлана оператив назорат ва бухгалтерия ҳисоби яхши йўлга қўйилса маблағларнинг ноқонуний ўзлаштирилиши талон-тарож қилиниши камаяди. Натижада аҳолининг турмуш даражаси янада яхшиланади, иқтисодиёт тармоқларнинг бирор соҳаси ривожланишига сабаб бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар руйхати:

1. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни 2022 йил учун “Ўзбекистон Республикасининг Давлат бюджети” тўғрисида УРК-742, 2021 йил 30 декабрь.
2. Мирзиёев Ш.М. Ватанимиз мустақиллиги - биз учун кўч- ғайрат ва илҳом манбаи тараккиёт ва фаравонлик асоси. Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигининг 30 йилик байрамига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи. 2021 йил 31 август.
3. Мухаммедов М. ва бошқалар. Иқтисодиёт назарияси. Т.Фан ва технология нашриёти, 2018, 272 бет.
4. Ходиев Б., Шодмонов Ш. Иқтисодиёт назарияси. Т. Баркамол файз медиа нашриёти, 2017, 784 бет.
5. Ўлмасов А. Иқтисодиёт.Т. Иқтисод ва молия. 2017, 224 бет.
6. Самаркандский вестник. газет №87, 2021 йил 3 ноябр.
7. <https://kun.uz/89849434> 8 <https://kun.uz/77658407>

ЖАҲОН ИҚТИСОДИЁТИНИ ГЛОБАЛЛАШУВИ ВА БАЙНАЛМИНАЛЛАШУВИНИНГ БОСҚИЧЛАРИ

А.Х.Джумаев - СамДУ “Инсон ресурсларини бошқариш” факультетининг “Тармоқлар иқтисодиёти” кафедраси катта ўқитувчиси

Аннотация. Мақолада жаҳон иқтисодиёти глобаллашуви ривожланишининг замонавий тенденциялари ва шарт-шароитлари, унинг байналминаллашувини босқичлари ҳамда халқаро иқтисодий интеграциянинг турлари илмий-назарий жиҳатдан мукаммал асослаб берилган.

Калит сўзлар. кооперация, интеграция, байналминаллашув, интеллектуал мулк, янги капиталистик иқтисодиёт, меҳнат миграцияси, капитал миграцияси, минтақавий интеграция.

Аннотация. В статье дано научно-теоретическое обоснование современных

тенденций и условий глобализации мировой экономики, этапов ее интернационализации и типов международной экономической интеграции.

Ключевые слова. кооперация, интеграция, интернационализация, интеллектуальная собственность, новая капиталистическая экономика, трудовая миграция, миграция капитала, региональная интеграция.

Abstract. The article provides a scientific and theoretical substantiation of modern trends and conditions of globalization of the world economy, the stages of its internationalization and types of international economic integration.

Keywords: cooperation, integration, internationalization, intellectual property, new capitalist economy, labor migration, capital migration, regional integration.

XIX-асрнинг охирида бошланган ва XX-аср давомида эволюцияли ривожланган ҳамда XXI-асрнинг дастлабки ўн йилликларида жаҳон хўжалиги ривожланишининг асосий жараёнларидан бири ҳисобланган глобаллашув – бу прогрессив глобаллашув бўлиб, у жаҳон иқтисодий ҳаётининг байналмилалла- шувини сифат жиҳатидан янги босқичдир.

Кўпчилик мутахассисларнинг, мамлакатлар аҳолисининг аксариятини глобаллашувга муносабати жуда ноаниқ ва баъзан диаметрик равишда қарама-қаршидир. Бу глобаллашув жараёнларининг оқибатларига турлича қарашлар билан боғлиқ бўлиб, бунда баъзилари жаҳон хўжалик тизимида жиддий хавф туғдирса, бошқалари иқтисодий тараққиётнинг ҳозирги воситаси сифатида қарайди. Шубҳасиз, глобаллашувнинг ижобий натижалари ва салбий оқибатлари бўлиши мумкин, аммо унга бошқа муқобил йўл йўқ.

Ишлаб чиқаришнинг халқаро кооперацияси, халқаро меҳнат тақсимоти, ташқи савдо ва умуман халқаро иқтисодий муносабатларнинг ривожланиши натижасида миллий иқтисодиётларнинг ўзаро алоқалари ҳамда бир бирига боғлиқлиги кучаймоқда ва уларнинг нормал ривожланишини ташқи омиллар таъсирини ҳисобга олмасдан туриб аниқлаб бўлмайди. Бу жараёнлар иқтисодчилар тилида одатда, иқтисодий ҳаётнинг байналмилаллашуви деб аталади ва биз энди ушбу концепцияни умумий таърифини беришингиз мумкин:

Иқтисодий фаолиятнинг байналмилаллашуви - бу алоҳида мамлакатлар иқтисодиётининг алоқалари ва ўзаро боғлиқлигини кучайиши, халқаро иқтисодий муносабатларнинг миллий хўжаликларга таъсири, мамлакатларнинг жаҳон хўжалигидаги иштирокидир.

Кишилик жамияти ва жаҳон иқтисодиётини ривожланишида иқтисодиётнинг байналмилаллашуви бир қанча босқичларни босиб ўтди. Дастлаб бу халқаро иқтисодий ҳамкорлик эди ва у биринчи навбатда муомала соҳасига таъсир кўрсатди ҳамда XVIII–XIX-XX асрларда халқаро(жаҳон) бозорнинг вужудга келиб ривожланиши ва кучайиши билан

боғлиқ эди. Айниқса, XIX-аср охири ва XX асрда капиталнинг халқаро ҳаракати ва халқаро иқтисодий ҳамкорлик тез ривожланиб кенгайиб борди..

Халқаро иқтисодий ҳамкорлик деганда мамлакатлар ва халқлар ўртасидаги барқарор иқтисодий алоқаларни ривожланиши, такрор ишлаб чиқариш жараёналарини миллий чегаралардан ташқарига кенгайиши тушунилади.

Кейинги босқич халқаро меҳнат тақсимотининг чуқурлашуви, капиталнинг байналмилаллашуви, илмий-техникавий тараққиётнинг глобал характери ва миллий иқтисодиётларнинг очиклик даражаси ҳамда савдо эркинлигининг ошиши билан объектив равишда шартланган халқаро иқтисодий интеграциядир. **Латин тилидан таржимада интеграция (integratio) алоҳида қисмларни умумий, яхлит, ягонага тизимга боғланишини англатади.**

Халқаро иқтисодий интеграция - миллий хўжаликларнинг ўзаро иқтисодий алоқаларини ривожланиши, бир бирига яқинлашиши ва ўзаро мослашуви ҳамда уларни халқаро миқёсда ягона такрор ишлаб чиқариш жараёнига киришидир.

Халқаро иқтисодий интеграцияни алоҳида миллий хўжаликлар ўртасидаги меҳнат тақсимои, чуқур барқарор муносабатларни ривожланиши орқали турли даражадаги ва турли шакллардаги ўзаро таъсири асосида мамлакатларнинг иқтисодий бирлашуви жараёни сифатида тавсифлаш мумкин.

Халқаро иқтисодий интеграция жаҳон иқтисодиёти ривожланишининг анча юқори, самарали ва истиқболли босқичи бўлиб, иқтисодий алоқаларни байналминаллашувининг сифат жиҳатидан янги ва янада мураккаб босқичидир. Бу босқичда нафақат миллий иқтисодиётларнинг яқинлашиши, балки иқтисодий муаммоларни биргаликда ҳал этилиши ҳам таъминланади. Бинобарин, иқтисодий интеграцияни давлатлараро шартномалар шаклини олган ва давлатлараро органлар томонидан мувофиқлаштирилган тарзда тартибга солинадиган иқтисодий механизмларнинг яқинлашувига олиб келадиган мамлакатлар ўртасидаги иқтисодий ўзаро ҳамкорлик жараёни сифатида ифодалаш мумкин.

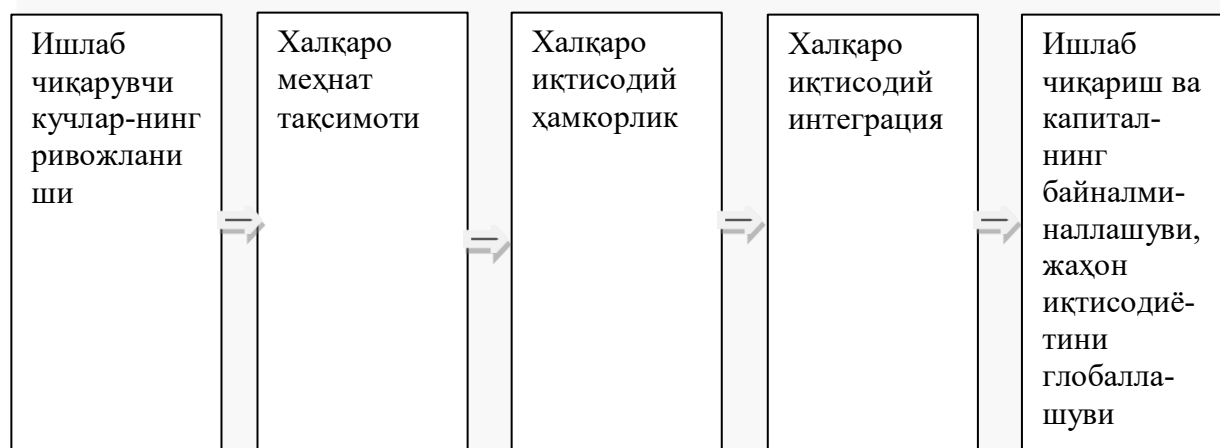
Иқтисодий интеграция, хусусан, қуйидагиларда ифодаланади:

- турли мамлакатлар миллий хўжаликлари ўртасидаги ҳамкорлик ва уларни тўлиқ ёки қисман бирлашуви;
- ушбу мамлакатлар ўртасида товарлар, хизматлар, капитал, ишчи кучи ҳаракати йўлидаги тўсиқларни бартараф этилиши;
- ягона (умумий) бозорни шакллантириш мақсадида ҳар бир алоҳида мамлакатлар миллий бозорларининг яқинлашиши;
- турли давлатларга мансуб хўжалик юритувчи субъектлар ўртасидаги тафовутларни йўқолиши;
- ҳар бир миллий иқтисодиётда хорижий ҳамкорларга нисбатан

камситишнинг ҳар қандай шаклининг йўқлиги ва бошқалар.

Иқтисодий интеграция жараёнлари ҳам икки томонлама, ҳам минтакавий ёки глобал асосда амалга ошмоқда. Ҳозирги вақтда интеграция бирлашмаларининг ўзига хос хусусияти сифатида уларнинг минтакавий даражада ривожланишини айтиш мумкин: умуммиллий ва давлатлараро давлат органларига эга яхлит ҳудудий иқтисодий комплекслар яратилмоқда.

Ҳозирги босқичда халқаро муносабатларнинг бутун тизимида чуқур ўзгаришлар рўй бермоқда. Глобаллашув уларнинг муҳим хусусиятига айланиб бормоқда. Схематик тарзда, иқтисодий интеграция ва глобаллашувга олиб келадиган жараёнлар 1-расмда кўрсатилган ўзаро бирига боғлиқ занжир тарзида ифодаланиши мумкин. Расмда кўрсатилган босқичлар, шубҳасиз, бироз соддалаштирилган ҳолда жаҳон иқтисодиётини байналминаллашув жараёнини тавсифлайди. Аслида, бу босқичларни соф шаклда ажратиб кўрсатиш жуда қийин, фақат маълум тенденцияларни аниқлаш мумкин ва улар ўртасида, шубҳасиз, тўғридан-тўғри ва тескари алоқалар ҳам мавжуд. Шундай қилиб, глобаллашувни қайтарилмас ва объектив жараён сифатида тавсифлаганда, жаҳон иқтисодиёти ривожланишининг маълум вақт оралиғидаги динамикасига хос аниқ ривожланиш тенденцияларни назарда тутамиз. Ушбу расм(1) "Иқтисодий ҳаётнинг байналминаллашуви", "ишлаб чиқарувчи кучларнинг ривожланиши", "халқаро меҳнат тақсимоти", "халқаро иқтисодий ҳамкорлик", "халқаро иқтисодий интеграция", "жаҳон иқтисодиётини глобаллашуви" тушунчаларини фарқлашга ҳаракат қилиш мақсадида тақдим этилган.

1-расм. Иқтисодий фаолиятни байналминалаллашувининг босқичлари.

Глобаллашув жаҳон иқтисодиёти байналминаллашувининг энг юқори босқичидир. Иқтисодий интеграция, унинг негизини ташкил этувчи глобаллашув жараёнига жуда мос тушади ва глобаллашувнинг ўзи байналминаллашувнинг юқори босқичи, унинг кейинги ривожланиши

бўлиб, узоқ вақт давомида тўпланиб келаётган миқдорий ўзгаришлар уни янги сифат даражасига кўтарилишига олиб келди. Жаҳон иқтисодиёти кўпчилик ТМКлар учун ягона бозорга айланиб бормоқда ва бундан ташқари, аксарият минтақалар доирасида бирлашган мамлакатлар уларнинг фаолияти учун иқтисодий ва ҳуқуқий шароитларни яратиб бермоқдалар.

Глобаллашув замонавий жаҳон иқтисодий тизимини энг муҳим реал хусусиятига, кишилиқ жамиятларини ривожланиш йўналишларини белгилаб берувчи энг таъсирчан кучлардан бирига айланиб бормоқда. Халқаро муносабатларнинг глобаллашуви - бу халқаро муносабатлар тизимидаги жамият ҳаёти ва фаолиятининг турли соҳаларини ўзаро боғлиқлиги ва ўзаро таъсирини кучайишидир. У ижтимоий ҳаётнинг деярли барча соҳаларига, жумладан, иқтисодиёт, сиёсат, мафкура, ижтимоий соҳа, маданият, экология, хавфсизлик, турмуш тарзи ва шунингдек, инсониятнинг яшаш шароитларига ҳам бевосита таъсир қилади. Тузиладиган ва амалга оширилаётган ташқи битимлар сонининг кўпайиши натижасида, миллий ишлаб чиқариш ва молиявий тузилмаларни ўзаро боғлиқлиги туфайли глобал ривожланиш жараёнлари тезлашади. Жаҳон иқтисодиётининг барча минтақа ва тармоқларини қамраб олган глобаллашув, миллий иқтисодиётлар ривожланишининг ташқи ва ички омиллари ўртасидаги алоқа ва муносабатларни тубдан, глобаллашув фойдасига ўзгартиради. Ҳозирги пайтда, ҳеч бир миллий иқтисодиёт, ўзининг катталигидан (катта, ўрта, кичик) ёки ривожланиш даражасидан (ривожланган, ўсиб бораётган, янги саноатлашган ёки саноатлашаётган, ривожланаётган ёки ўтиш давридаги) қатъи назар, мавжуд ишлаб чиқариш омиллари, технологиялар ва капиталга асосланган хужаликсиз ўзини ўзи таъминлай олмайди. Ҳеч бир давлат жаҳон хўжалиқ фаолиятининг асосий иштирокчиларини устувор йўналишлари ва ҳаракатлари нормаларини ҳисобга олмасдан туриб, иқтисодий ривожланиш стратегиясини оқилона шакллантириш ва амалга оширишга қодир эмас.

Гарчи "глобаллашув" тушунчаси сўнгги пайтларда иқтисодий адабиётларда энг кўп учрайдиган атама бўлса-да, у ҳали ҳам муайян концептуал ва амалий жиҳатдан тўлиқ равшанликдан анча узоқдир. Кўпчилик ғарб иқтисодчи олимлари глобаллашув жараёнларини бироз ноаниқ баҳоламоқдалар. Бу ерда фақат иккита нуқтаи назарни мисол тариқасида келтириш мумкин. Калифорния университетининг (АҚШ) социология профессори М. Кастелс глобаллашувни "янги капиталистик иқтисодиёт" деб таърифлаб, унинг асосий белгилари сифатида ахборот, билим ва ахборот технологияларини, ишлаб чиқаришнинг унумдорлиги ва рақобатбардошлиқни оширишнинг асосий манбалари деб ҳисоблайди. Бу янги иқтисодиётни у аввалгидек, алоҳида корпорация ёки фирмалар сифатида эмас, балки устувор равишда бошқарув(менежмент), ишлаб

чиқариш ва тақсимлашнинг тармоқ тузилмаси орқали ташкил этиладиган глобал тизим деб ҳисоблайди

Бир қатор мутахассислар глобаллашувни анча тор тушунча сифатида ифодалайдилар: истеъмолчиларнинг хоҳиш-истакларининг яқинлашиши ва бутун дунё бўйлаб тақлиф этилаётган маҳсулотлар ассортиментини универсаллашуви жараёnlари натижасида глобал тизимда яратилган маҳсулотлар маҳаллий маҳсулотларни ўрнини босади ва алмаштиради деб ҳисоблайдилар.

Бизни назаримизда, жаҳон иқтисодиётининг глобаллашувини, унинг турли соҳалари ўртасидаги ўзаро алоқалари ва боғлиқлигини ҳамда ўзаро таъсирининг кучайиши, жаҳон иқтисодиётини босқичма-босқич товарлар, хизматлар, капитал, меҳнат ва билимларнинг ягона бозорга айланишида ифодалаш мумкин.

Глобаллашув жараёни жаҳон иқтисодиётининг турли соҳаларини қамраб олади, хусусан:

- товарлар, хизматлар, технологиялар, интеллектуал мулк объектлари билан хорижий, халқаро, жаҳон савдосини;
- ишлаб чиқариш омилларининг халқаро ҳаракатини (меҳнат, ишчи кучи), капитал, информация(ахборот) тизимини;
- халқаро молия-кредит ва валюта операцияларини (беғараз молиялаштириш ва ёрдам, халқаро иқтисодий муносабатлар субъектларининг кредитлари ва қарзлари, қимматли қоғозлар, махсус молия механизмлари ва воситалари билан операцияларни, валюта билан операцияларни);
- ишлаб чиқариш, илмий-техникавий, технологик, муҳандислик ва ахборотлар алмашуви бўйича ҳамкорлик қўламини;
- Глобаллашувнинг чуқурлашуви, биринчи навбатда, илгари бўлганидек, айирбошлаш эмас, балки ишлаб чиқаришни байналмилаллашувидир. Ишлаб чиқаришнинг байналмилаллашуви дунёнинг кўпгина мамлакатлари ишлаб чиқарувчиларининг турли шаклларда ва турли босқичларда пировард маҳсулотни яратишда иштирок этишида намоён бўлади. Оралиқ ва ярим тайёр маҳсулотлар билан жаҳон савдоси ва корпорациялараро трансферларнинг ортиб бораётган улушини эгалламоқда. Ишлаб чиқаришни байналмилаллашувининг институционал шакли – бу ТМКлардир;
- мамлакатлар ўртасида капиталнинг халқаро ҳаракатининг ўсишидан, биринчи навбатда тўғридан-тўғри инвестициялар шаклида (ва тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ҳажми ташқи савдо ва ишлаб чиқаришга нисбатан тезроқ ўсиб бормоқда), бу эса фонд бозорини байналминаллашувининг чуқурлашувидир ;
- ишлаб чиқарувчи кучларни ишлаб чиқариш воситалари ва илмий-техникавий, технологик билимларни айирбошлаш орқали, шунингдек,

халқаро ихтисослашув ва кооперация шаклида иқтисодий бирликларни яхлит ишлаб чиқариш ва истеъмолчи тизимларига боғлаш орқали глобаллашувни;

- ишлаб чиқариш кооперацияси, ишлаб чиқариш ресурсларининг халқаро ҳаракати орқали;
- халқаро ҳамкорликни амалга оширишни таъминловчи глобал моддий, ахборот, ташкилий ва иқтисодий инфратузилмани шаклланиши орқали;
- халқаро меҳнат тақсмотини чуқурлашуви, моддий неъматлар билан анъанавий халқаро савдо кўламини ошиши ва унинг характерини сифат жиҳатдан ўзгариши асосида айирбошлашни байналмилаллашувини кучайиши. Халқаро ҳамкорликнинг тобора муҳим йўналишига айланаётган соҳа - бу моддий ишлаб чиқариш соҳасига қараганда тезроқ ривожланаётган хизмат кўрсатиш соҳасини;

2-расм. Жаҳон иқтисодиёти глобаллашувининг таркибий қисмлари.

- халқаро меҳнат миграцияси кўламини ошиб бориши. Нисбатан қашшоқ мамлакатлардан келган одамлар ривожланган мамлакатларда малакасиз ёки паст малакали ишчи сифатида иш топадилар. Шу билан бирга, меҳнат бозорида паст малакали ва кам маошли иш ўринлари билан боғлиқ бўлган маълум бўшлиқларни тўлдириш учун чет эл ишчи кучидан фойдаланадиган давлатлар иммиграцияни маълум чегараларда сақлашга ҳаракат қилмоқда. Шу билан бирга, замонавий телекоммуникация технологиялари ушбу соҳада янги имкониятларни очиб беради ва иммиграция жараёнларини осонроқ чеклаш имконини беради. Европа, Шимолий Америка ёки Япониядаги ҳар қандай компания, масалан, компьютер ишларини бажаришни бошқа мамлакатда жойлашган пудратчига бемалол ишониб топшириши ва дарҳол ўз офисида тайёр ишни олиши мумкин;
- ишлаб чиқариш ва истеъмолнинг атроф-муҳитга таъсирини ортиб бораётганлигини байналминаллашуви, бу замонамизнинг глобал муаммоларини ҳал қилишга қаратилган халқаро ҳамкорликка бўлган эҳтиёжни оширади.

Яқин келажақда глобаллашув жараёнларини қуйидагиларга олиб келиши тахмин қилинмоқда:

- ✓ минтақавий интеграция жараёнларининг фаоллашувига;
- ✓ иқтисодий фаолиятни либераллашувини ҳали тўлиқ амалга оширмаган давлатлар иқтисодий тизимларининг янада очиқлигига;
- ✓ барча иштирокчиларнинг исталган бозорларга тўсиқсиз киришига;
- ✓ савдо ва молиявий операцияларни амалга ошириш қоидалари ва қоидаларини универсаллашувига;
- ✓ бозорларни тартибга солиш ва назорат қилишни унификация қилинишига;
- ✓ капиталнинг ҳаракати, инвестициялаш жараёнларини ва глобал тўлов ҳамда ҳисоб-китоб тизимига қўйиладиган талабларни стандартлаштиришга.

Глобаллашув ва интеграция кўп даражали жараёндир:

- минтақавий, миллий иқтисодиёт, яъни макродаражада;
- товар, молия ва валюта бозорлари, меҳнат бозорлари, яъни мезо-даражада;
- индивидуал компаниялар(микро) даражасида.

Макроиқтисодий даражада глобаллашув давлатлар ва интеграция бирлашмаларининг савдони либераллаштириш, савдо ва сармоявий тўсиқларни бартараф этиш, эркин савдо зоналарини яратиш ва бошқалар орқали ўз чегараларидан ташқарида иқтисодий фаолият билан шуғулланиш истагида намоён бўлади. Бундан ташқари, глобаллашув ва интеграция

жараёнлари дунёнинг йирик минтақаларида жаҳон иқтисодий бозори (иқтисодий, ҳуқуқий, ахборот, сиёсий) маконини мақсадли шакллантириш бўйича давлатлараро мувофиқлаштирилган чора-тадбирларни ўз ичига олади.

Микроиқтисодий даражада глобаллашув компаниялар фаолиятининг ички бозордан ташқарида кенгайишида намоён бўлади. Энг йирик трансмиллий корпорацияларнинг аксарияти глобал миқёсда фаолият юритиши керак: истеъмол даражаси юқори бўлган ҳар қандай ҳудуд уларнинг бозорига айланади, улар минтакавий бирлашмалар ва миллий давлатлар чегарасидан қатъи назар, ҳамма жойда истеъмолчилар талабини қондира олиши керак. Компаниялар харидорлар, технологиялар, харажатлар, таъминот, стратегик иттифоқлар ва рақобатчилар тўғрисида глобал нуқтаи назардан ўйлашади. Чунки уларнинг, маҳсулотларни лойиҳалаш, ишлаб чиқариш ва сотишнинг турли бўғинлари ва босқичлари халқаро миқёсда бирлашган турли мамлакатларда жойлашган. Трансмиллий фирмаларни яратиш ва ривожлантириш транспорт таъминоти, нархлар, такрор ишлаб чиқариш учун қулай шарт-шароитлар, бозор конъюнктурасини яхшироқ ҳисобга олиш, фойдани самарали қўллаш ва бошқа имкониятлардан фойдаланиш орқали кўплаб тўсиқларни четлаб ўтиш имконини беради.

ТМКлар (айниқса, кўп миллатли ва глобал) учун ташқи иқтисодий фаолият кўп ҳолларда ички операциялардан муҳимроқ эканлигини ҳисобга олсак, улар глобаллашув жараёнларининг асосий субъекти бўлиб ҳисобланади. Трансмиллий корпорациялар – бу глобаллашувнинг таянчи, унинг асосий ҳаракатлантирувчи кучидир.

Барча хўжалик юритувчи субъектларнинг эркин ва самарали тадбиркорлик фаолияти учун жаҳон хўжалигининг ягона глобал иқтисодий, ҳуқуқий, ахборот, маданий маконни шаклланиши, товарлар ва хизматлар, капитал, ишчи кучи, иқтисодий конвергенциянинг ягона бутунжаҳон бозорини яратиш ва алоҳида мамлакатларнинг ягона жаҳон хўжалик мажмуасига бирлашиши энг долзарб эҳтиёждир.

Тўғри, катта эҳтимол билан, биз ҳатто ўнлаб йиллар ичида ҳам ҳақиқий глобал бозорга чиқа олмаймиз ва бу турли сиёсий сабабларга кўра тўлиқ амалга оширилмаслиги мумкин. Халқаро савдо тартибларининг универсаллашуви ва халқаро капиталнинг ҳаракати ҳали бир хил иқтисодий муҳитни, ягона бутунжаҳон иқтисодий маконни яратишга олиб келмади. Жаҳон иқтисодиёти полицентрик(ярим марказлашган) тузилма бўлиб, у 197 та миллий-давлат тузилмаларини ўз ичига олади ва уларнинг ривожланиши жуда ҳам нотекис. Ривожланаётган мамлакатлар аҳолисининг ярмига яқини халқаро иқтисодий муносабатларнинг ўсиши ва кучайишига таъсир қилмайдиган ёпиқ иқтисодиётда яшайди. Жаҳонда бир-бирига параллел бўлган иккита дунё мавжуд: халқаро ва ўзини ўзи таъминлайдиган

иқтисодиёт, улардан бирининг (ўзини ўзи таъминлайдиган иқтисодиёт) ҳажми ва аҳамияти аста-секин жаҳон иқтисодиётида кичрайиб бормоқда. Ушбу тузилманинг қисмлари ўртасидаги ўзаро алоқалар ва ўзаро боғлиқликлар ассиметрикдир, турли мамлакатлар гуруҳлари жаҳон интеграция жараёнларига бир хил бўлмаган нотенглик даражасида жалб қилинади.

Глобал иқтисодий маконни саноатлашув даврининг бошланиши билан таққослаганда мамлакатлар ўртасидаги технологик тафовутнинг кенгайиши туфайли сезиларли даражада хилма-хил(бир хил эмас) бўлиб қолмоқда. Ривожланган мамлакатларда тўртинчи ва бешинчи технологик укладлар(хўжалик юритиш шакллари) устунлик қилади, ўртача ривожланиш даражасидаги мамлакатларда - учинчи ва тўртинчи укладлар, жаҳоннинг чекка мамлакатларида эса саноатлашув давригача бўлган технологиялар сақланиб қолмоқда. Шу асосда етакчилиكنи қўлга киритган, энг самарали технологиялардан фойдаланадиган, фан сиғимкорлигини кўп талаб қилувчи товар ва хизматларни (масалан, компьютерлар, дастурий таъминот, уяли телефонлар, космик алоқа хизматлари ва бошқалар) паст ва ўрта даражада ривожланган мамлакатларга максимал даражада фойда олиш мақсадида экспорт қилинади.

Иқтисодий муҳитнинг, жаҳон иқтисодий маконининг ҳозирги вақтда мавжуд бўлган хилма-хиллиги билан бир қаторда, глобаллашув жараёнларининг ривожланиш келажаги ҳал қилинмаган муаммо бўлиб қолмоқда: яъни, глобаллашув дунё яхлитлигининг бир хиллиги ёки хилма-хиллигини ошишига олиб келадими?- деган масала кўндаланг турмоқда.

Иқтисодиётдаги автономлашув ва интеграция жараёнларининг уйғунлиги глобаллашувнинг ўзига хос хусусиятига айланганлигини билдиради. Бу "Нейсбитт парадокси"да акс эттирилган: "Иқтисодиётнинг глобаллашув даражаси қанчалик юқори бўлса, унинг энг кичик иштирокчилари шунчалик кучлироқ бўлади". Дж.Нейсбитт, бир томондан, сиёсий мустақиллик ва ўзини ўзи бошқаришга, иккинчи томондан, иқтисодий иттифоқлар тузишга қаратилган ҳаракатни қайд этади.

Бинобарин, глобаллашувнинг парадокси шундан иборатки, жамиятнинг ички алоқалари қанчалик бой ва мустаҳкам бўлса, унинг иқтисодий ва ижтимоий мустаҳкамланиш даражаси шунчалик юқори бўлади, ички ресурслар қанчалик тўлиқ амалга оширилса, у ўзининг интеграция алоқалари ва жаҳон бозори шароитларига мослашиш афзалликларидан шунчалик муваффақиятли фойдалана олади.

Глобаллашув жараёнларининг ривожланиши умумиқтисодий ва товар ишлаб чиқариш қонунлари ҳамда улар билан боғлиқ илмий-техникавий тараққиётнинг эволюцион таъсири натижасида вужудга келадиган ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва ҳатто улар билан шартланган маданий шарт-шароитларда амалга ошади. Бинобарин, замонавий глобаллашув

жараёнларини белгиловчи куйидаги асосий шарт-шароитларни (ҳаракатлантирувчи кучларни) аниқлаш мумкин:

1. Ишлаб чиқариш, илмий-техникавий ва технологик:

- ишлаб чиқариш кўламининг кескин ўсиши;
- ишлаб чиқаришнинг янги технологик усулига – юқори, фан сиғимкорлигини талаб қилувчи технологияларга ўтиш;
- товарлар, хизматлар, капитал ҳаракати йўлидаги тўсиқларни бартараф этувчи янги технологияларни тез ва кенг тарқатиш;
- транспорт ва алоқа воситаларининг сифат жиҳатидан янги авлоди ва уларни унификация қилиш, товарлар ва хизматлар, ресурслар ва ғояларни энг қулай шароитларда қўллаш билан тез тақсимланишини таъминлаш. Ҳозирги вақтда маълумотларни узатиш деярли кечиктирмасдан амалга оширилмоқда. Иқтисодий имкониятлар ва битимлар тезда бутун дунё бўйлаб эълон қилинади. Товарлар ва хизматларнинг айрим турлари учун бир жойдан иккинчи жойга бориш учун ҳали ҳам бир неча кун ёки ҳатто ҳафталар кетади, маълумотлар эса дарҳол узатилади. Агар дунёнинг исталган бурчагидаги бозорда сезиларли ўзгаришлар рўй берса, у деярли бир зумда унинг бошқа барча қисмларида маълум бўлади. Бу, айниқса, фонд биржалари, валюта ва товар бозорларидаги воқеаларга, шунингдек, илмий кашфиётлар ва улардан фойдаланишга таълуқлидир. Бинобарин, шерикларнинг бир-биридан узоқлиги уларнинг ишлаб чиқариш кооперациясига ҳал қилувчи тўсиқ бўлиб қолмайди;
- илмий ёки бошқа турдаги интеллектуал алмашинувлар натижасида билимларнинг тез тарқалиши;
- транспортнинг илғор технологиялари, телекоммуникация харажатлари ҳисобига кескин камайиши, ахборотни қайта ишлаш, сақлаш ва ундан фойдаланиш харажатларини сезиларли даражада камайтириш, бу эса миллий бозорларнинг глобал интеграциялашувига ёрдам беради. Рақамлар ҳақиқатан ҳам ҳайратланарли. Лондон ва Нью-Ёрк ўртасидаги уч дақиқалик суҳбатнинг нархи (реал кўринишда) 1930 йилдаги 300 доллардан 1998 йилда 1 долларга тушди. Сўнгги 20 йил ичида (2018 йилгача) маълумотлар бирлигини компьютерда қайта ишлаш нархи турли мамлакатларда (реал кўринишда) 30% гача пасайди.

2. Ташкилий:

- саноат-хўжалик фаолиятининг халқаро шакллари (ТМК): ташкилий шакллар, уларнинг доираси миллий чегаралардан ташқарига чиқади, халқаро хусусият касб этади, ягона бозор маконини шакллантиришга ёрдам беради;
- кўп миллатли ёки глобал миқёсда нодавлат ташкилотларнинг пайдо бўлиши. БМТ, ХВФ, Жаҳон банки, ЖСТ ва бошқалар каби халқаро ташкилотлар янги глобал рол ўйнай бошладилар;
- трансмиллий компаниялар ва бошқа хусусий ва давлат

ташкилотларининг глобал иқтисодийнинг асосий иштирокчиларига айланиши.

3. Иқтисодий:

-товарлар ва хизматлар савдосини, капитал бозорларини ва иқтисодийни бошқа айрим соҳаларини либераллаштириши протекционистик сиёсатнинг чекланишига олиб келди ва жаҳон савдосини эркинлаштирди (агар 1947 йилда импорт божлари ставкаларининг ўртача даражаси 50-60% бўлса, 90-йилларнинг бошларида у 9,6% гача камайди, келажакда эса Жаҳон Савдо Ташкилоти уни 3% гача оширишни мўлжаллаб турибди;

-капиталнинг мисли кўрилмаган концентрацияси(тўпланиши ва улканлашуви) ва марказлашуви, қўлланилаётган молиявий-иқтисодий воситаларнинг кескин ўсиши, валюталараро операцияларни амалга ошириш муддатининг кескин қисқариши;

-халқаро иқтисодий ташкилотлар томонидан макроиқтисодий сиёсатнинг ягона меъзонларини жорий этилиши, солиқ, минтақавий, қишлоқ хўжалиги, монополияга қарши сиёсат, бандлик сиёсати ва бошқаларга қўйиладиган талабларни бирлаштирилиши;

-унификация ва стандартлаштириш тенденциясини кучайиши. Технология, атроф-муҳит, молиявий ташкилотлар фаолияти, бухгалтерия ҳисоби ва статистик ҳисобот стандартлари тобора кўпроқ қўлланилмоқда. Таълим ва маданиятга тегишли стандартлар ҳам кенг тарқалмоқда.

4. Ахборот(информация) тизими:

-ишбилармонлик алоқа воситаларини, ишлаб чиқариш, илмий-техникавий, иқтисодий, молиявий маълумотлар алмашинуви тубдан ўзгариши;

-ахборотни қабул қилиш, узатиш ва қайта ишлашнинг тубдан янги тизимларининг пайдо бўлиши ва ривожланиши, молия ва товар бозорларини, шу жумладан ноу-хау ва профессионал хизматлар бозорларини бирлаштирувчи глобал тармоқларни яратиш имконини берди. Ахборот хизматлари бевосита электроника ютуқлари билан - электрон почта, интернетнинг яратилиши билан боғлиқ;

-бир марказга турли мамлакатларда жойлашган ишлаб чиқаришни бошқариш имконини берадиган тизимларни шакллантириш, ишлаб чиқариш, илмий-техникавий, тижорат муаммоларини тез, ўз вақтида ва самарали ҳал қилиш учун алоҳида мамлакатлар ичидагидан кўра ёмонроқ бўлмаган имкониятлар яратилади. Реал вақт режимида маълумотлар алмашинуви менежмент ва маркетингда, молиявий ва инвестиция оқимларини бошқаришда ҳақиқий инқилобни кўрсатади, маҳсулот сотишнинг янги шакллари (масалан, электрон тижорат) пайдо бўлди. Компьютерлаштириш, электрон ҳисоб ва пластик карточкалар тизимлари, сунъий йўлдош ва оптик толали алоқа масофа ва давлат чегараларидан

қатъи назар, молиявий маълумотларни деярли бир лаҳзада ўтказиш, битимлар тузиш, маблағларни бир ҳисобдан иккинчисига ўтказиш имконини беради.

5. Сиёсий:

-давлат чегараларининг қатъийлигини юмшатилиши ва осонлаштирилиши, фуқароларнинг, товарлар ва хизматларнинг, капиталнинг эркин ҳаракатланиши учун ҳуқуқий шароитларни яратилиши;

-совуқ урушнинг тугаши, Шарқ ва Ғарб ўртасидаги сиёсий тафовутларни бартараф этилиши.

6. Ижтимоий ва маданий:

-ижтимоий алоқалар байналминаллашуви ва урф-одатлар ролини заифлашиши, миллий чекловларни бартараф этилиши, бу одамларнинг ҳудудий, маънавий ва психологик муносабатлардаги ҳаракатчанлигини оширади, халқаро миграцияга ёрдам беради;

-бозор иқтисодиёти ва эркин савдо тизимини баҳолашда глобал консенсуснинг пайдо бўлиши;

-глобаллашган "бир ҳил" оммавий ахборот воситалари, санъат, поп-маданиятнинг шаклланиш тенденциясини намоён бўлиши;

-Инглиз тили халқаро мулоқот тилига айланиб, маданиятлараро мулоқот, ўрганиш ва ўзаро тушунишни осонлаштиради;

-масофавий таълимни ривожлантирилиши туфайли таълимдаги чегараларни аста-секин енгиб ўтилиши;

-меҳнат ресурсларини тайёрлашни либераллаштирилиши, бу эса миллий давлатларнинг "инсон капитали"ини такрор ишлаб чиқариш устидан назоратини заифлашишига олиб келади.

Хулоса қилиб айтганда, сўнгги ўттиз йиллар давомида(айниқса Совет иттифоқи парчалангандан кейин) энг фаол кечаётган глобаллашув жараёнлари ноаниқлик ва қарама-қаршилиқларга бой бўлиб, илмий ва ишбилармон доираларда ҳамда мамлакатлар раҳбарлари ўртасидаги қизгин баҳс-мунозараларга ва сиёсий-иқтисодий муҳокамалар мавзусига айланиб бораётганини алоҳида таъкидлашимиз лозим. Замонамизнинг ижтимоий-иқтисодий ҳақиқати шундаки, глобаллашув объектив ва мутлақо муқаррар ҳодиса бўлиб, уни иқтисодий сиёсат ёрдамида секинлаштириш мумкин. Лекин, бу тўхтатиб ва бекор қилиб бўлмайдиган жараёндир. Чунки бу замонавий жамият ва илмий-техника тараққиётининг муҳим талабидир. Шунинг учун ҳам, жаҳон иқтисодиёти таркибидаги мамлакатлар янги шароитларга мослашиши ва жаҳон иқтисодиётининг байналмилаллашуви бераётган имкониятлардан тўлароқ фойдаланиш учун глобаллашув жараёнларга мувофиқ тарзда муносабатда бўлишлари зарур.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Долгов С.И. Глобализация экономики: новое слово или новое

явление? — М.: ОАО «Изд-во «Экономика», 1998, С. 171.

2. Кох Р. Менеджмент и финансы от А до Я. — СПб: Издательство «Питер», 1999. — С. 65.

3. Иванов Н. Глобализация и проблемы оптимальной стратегии развития. //Мировая экономика и международные отношения. — 2000. — № 2. — С. 15

4. Иванов Н. Глобализация и проблемы оптимальной стратегии развития.//Мировая экономика и международные отношения. — 2000. — №2. — С. 18.

5. Постиндустриальный мир и процессы глобализации. //Мировая экономика и международные отношения. — 2000. — № 3. — С. 91.

6. Мартин Г.П., Шуманн Х. Западная глобализации: атака на процветание и демократию/Пер. с нем. — М.: Издательский дом «АЛЬПИНА», 2001, С. 20.

7. Мартин Г.П., Шуманн Х. Западная глобализации: атака на процветание и демократию/ Пер. с нем. — М.: Издательский дом «АЛЬПИНА», 2001, С. 52—53.

8. Вахабов А.В., Таджибаева Д.А., Хажибакиев Ш.Х. Жаҳон иқтисодиёти ва халқаро иқтисодий муносабатлар. – Тошкент.: Бактрия пресс, 2015. -584 б.

9. К середине века 68% населения планеты будет жить в городах [Электронный ресурс]. Организация Объединенных Наций, Департамент по экономическим и социальным вопросам. — Нью-Йорк. — Май 2018й.

10. Berkinov B.B., Ashurova D.S., Abdullaeva M.K., Raximov J.M. “Global iqtisodiyot” (O’quv qo’llanma), - T.: TDIU, 2019 y. 232 –bet.

МУНДАРИЖА:

1. Инсон капиталини баҳолаш ва ривожлантириш муаммолари
Мамаюнус Қаршибаевич Пардаев Ҳилола Нематовна Очилова Меҳрангиз Олимовна Мамаюнусова
2-16
2. Камбағалликни камайитириш чора-тадбирлари
Бобаназарова Жамила Холмуродовна
16-21
3. Феномен проблематики отмывания денежных средств, полученных преступным путем в российской экономике и методов регулирования
Зенченко Светлана Вячеславовна Воронин Иван Анатольевич
21-31
4. Оценка синергетического эффекта в туризме
Усманова Дилафруз Каршиевна
31-42
5. Наука и религия – единство противоположностей
Мухаммедов Мурод Мухамадиевич Мухаммедова Зарина Муродовна Муродов Шавкатжон Фарходович
42-50
6. Improving the management mechanism of service enterprises
Arabov Nurali Uralovich Ismailov Baxit Abdireymovich Akhmedov Jamol Akhmedovich
50-64
7. Ўзбекистон республикасида жисмоний тарбия ва спорт хизматларини ривожлантириш йўналишлари
Н.Қ.Мамадиёров
64-72
8. Kambag'allik muammosi va uning darajasini baholash
Nasimov Ikrom Xusanovich
72-78
9. Факторы развития инновационной деятельности в Узбекистане
Камилова Наргиза Абдукахоровна
79-84
10. The development of agriculture in the works of Amir Temur for economic reasons

Halikova Lola Nazarovna
84-88
11. Давлат бюджети -ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг муҳим омили
У.Худайбердиев
89-93
12. Жаҳон иқтисодиётини глобаллашуви ва байналминаллашувининг босқичлари
А.Х.Джумаев
93-106